

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

Hemligheter

från Hjalmar Linder till Cablegate

UNDANTAGSVIS TILLÅTTS SIGNATUR. Med den formeln brukar tidningar signalera att en insändartext ses som viktig att publicera men så känslig att skribentens identitet måste skyddas.

Till spelreglerna brukar höra att redaktionen ändå vill veta vem skribenten är. Det kontraktet sätts i gungning, som Yrsa Stenius visar i sin artikel i detta nummer, när nätet plötsligt tycks öppna dörren för obegränsad publicering från vilken IP-adress som helst på jorden. Idag kan man köra förbi redigerade medias redigering och ändå potentiellt nå en väldig publik.

Som avgående pressombudsman i ett land med ovanligt starkt källskydd har Stenius konkret ställts inför den nya offentlighetens utmaningar. I artikeln pekar hon också på intressanta skillnader i lag och praxis mellan Sverige, Finland och andra EU-länder – skillnader som vi i Finland knappast är tillräckligt medvetna om.

DEN ETISKA SPÄNNVIDDEN mellan de olika slagen av anonymitet i det nya informationsrummet är enorm. Å ena sidan mordiska hat-blogger, ansvarslös desinformation, hets mot folkgrupper och minoriteter. Möjligheten att på ett ögonblick, av ett infall, förstöra en annan mänsklig liv utan att riskera någonting för egen del. Å andra sidan: nya sätt att anonymt få ut viktig demokratibyggningsinformation, till exempel om brott gjorda av regimer

och andra makthavare, som i fallen Abu Ghurayb och WikiLeaks.¹

Anonymiteten kan alltså vara både sjukdomen och läkemedlet.

För tillfället lever vi i den skärande paradoxen att välrenommerade mediahus (börjande med *The Guardian*, *Der Spiegel*, *The New York Times*, *Le Monde*, *El País*) under det senaste året stärkt sina varumärken, tjänat pengar och tydligen ännu länge kommer att packa upp avslöjanden de serverats genom WikiLeaks "Cablegate" – medan Bradley Manning, den troliga läckan (som av oförsiktighet angav sig själv i en chatt), sitter fängslad och hotas av ett hårt straff.

Samtidigt verkar inga ansvariga bakom de krigsbrott som framgår i det läckta materialet (till exempel det videospel-aktiga mordet per helikopter på obeväpnade i Bagdad 12.7.2007) ha ställts till svars. Efter den tidigare Abu Ghurayb-skandalen föll åtminstone några domar. Intrycket blir att USA bestraffar de egna för obscenitet och läckage, men inte för mord.

Formellt sett har världens media inget ansvar för vad som händer med den nyttige angivaren Manning (amerikanerna talar om *whistleblowers*, Yrsa Stenius om att "blåsa i lur"). Moraliskt sett borde

¹ Se bl.a. Mikael Bööks artikel i *Nya Argus* 3/2011 (på nätet: www.kolumbus.fi/nya.argus/2011/03)

bedömningen av hans eventuella skuld göras snarare på FN-nivå än t.ex. inom den amerikanska armén, som inte kan anses vara särskilt opartisk i frågan.

Ett kapitel för sig var nyheten i december att MasterCard, VISA, PayPal och andra kreditinstitutioner stängt möjligheterna att via dem ekonomiskt stöda WikiLeaks. En organisation som samarbetar med seriösa tidningar, och själv betraktar sig som en slags nyhetsbyrå, kan alltså i praktiken terroriststämplas av finansvärlden. Man kan fråga sig om påtryckning från statligt håll ligger bakom, och vad beslutet säger om gränserna för öppen diskussion i den enligt uppgift ”fria världen”.

Framför allt borde väl i konsekvensens namn alla media som på något sätt dragit nytta av WikiLeaks-läckorna också de få sina bankförbindelser avstängda?

DETTA NUMMERS HISTORISKA dokument handlar om en extrem situation, också ur yttrandefrihetens synvinkel. I Hjalmar Linders insändare ”Nog med blodbad!”, publicerad i *Hufvudstadsbladet* under inbördeskrigets efterspel, våren 1918, ser vi en finländsk *whistleblower* påtala summariska avrättningar och omänskliga fångläger – utan någon som helst framgång. Att tidningens redaktion i sitt anonyma genmäle avfärdar Linders text som ”skvaller” visar hur oönskad hans vädjan var i sin tids borgerliga press.² I dag vet vi en del om de brott som verkligen begicks under ”upprensningen”.³ *Hbl*:s förnekande för tankarna till Gaddafis och andra aktuella arabiska diktatorers hävdande att inga civila skadats eller dödats under demonstrationerna våren 2011, samtidigt som TV-kamerorna visar just detta hända.

Att som Linder tala om summariska arkebuseringar och att lägerfångar svälter ihjäl var att röra

2 En försiktig vädjan till segrarna att undvika ”meningslös hårdhet” framför Hans Ruin i *Nya Argus* 6–8/1918 (se *Ögonen upp! Nya Argus första sekel*, 2011, s.15). Ruins text saknar ändå den konkretion som gör Linders *Hbl*-insändare till en ensamt ropande röst i sin tids offentlighets öken.

3 11 785 ”röda” beräknas ha dött i fånglägren. Totalt dog 27 426 ”röda” och 4 821 ”vita” under eller efter inbördeskriget, av dem 7 207 röda och 1 321 vita genom avrättning eller mord. Se Statsrådets databas <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db-2www/sotasurmaetusivu/stat2>.

vid en offentlig hemlighet, ett brott som segrarna såg sig tvungna att hemlighålla och förneka ännu under många decennier. Någon fri diskussion om de folkmordsaktiga efterräkningarna kunde inte föras.

Men borde inte Linder i sin text ha nämnt att han faktiskt själv hade besökt fånglägret på Sveaborg?

Enligt Raija Oranens beskrivning i romanen *Metsästäjän sydän* (2010) fick han in sin skrivelse enbart för att han personligen gick upp på redaktionen och hotade att annars köpa tidningen. Det kunde han, som då var Finlands rikaste man, antagligen ha gjort. En ironisk bild av ”yttrandefriheten”.

FRI DISKUSSION där man ”hör alla parter” är ett viktigt ideal. Problemen uppstår när media oförskräckt hävdar att de redan har nått detta ideal. I praktiken är friheten alltid begränsad längs en rad parametrar. Mediet har sina ekonomiska och politiska beroendeförhållanden. Helst ska man ändå inte tala om att journalistik är något som trycks på baksidan av annonserna. Potentiella uppgiftslämnare, *deep throats* och *whistleblowers* å sin sida är kanske för övervakade, för rädda att förlora sina jobb eller liv. Att hävda att debatten är fri där den egentligen är begränsad kan i princip jämföras med diktaturernas hårt riggade ”fria val”. Att hävda att alla är införstådda därför att ”ingen har protesterat” är en speciell form av desinformation som bedrivs också utanför diktaturer. Den här typen av legitimering kan vara särskilt svår att komma åt när en mono- eller oligopolsituation *de facto* råder inom mediafältet. Till den klassiska liberala mediateorins största paradoxer hör att de kommersiella mekanismerna tenderar att skapa sådana oligopol just där den friaste konkurrensen och det friaste ordet sägs råda.⁴

En extrem media-optimist ser kanske valfinansieringshärvarna, ett stort tema i fjolårets finländska inrikesjournalistik, som ett bevis på att det fria ordet kan sätta igång en viktig politisk självsanering. Avslöjandena framstår som en vändpunkt, men en mera vetenskaplig frågeställning vore: varför kommer de först nu? Inget som kommit fram har

4 I *Drag på parnassen II* (2008), s.205ff, föreslår jag termen ”repressiv legitimering” för bland annat den här offentlighetsmekanismen. Jürgen Habermas har i samma andatalat om ”systematiskt förvrängd kommunikation”.

ju tytt ju på att ”landets sed” skulle vara någon produkt av de senaste åren. Kanske avslöjandena faktiskt är ett tecken på en ny, mera oberoende, mera professionell journalistik. Men vad gjorde journalisterna tidigare? Också då talade de om det fria ordets och den fjärde statsmaktens betydelse. Kan medias tandlöshet ses som medskyldig till de insiderbrott som begicks? Och handlar Finlands (hittills) fina placeringar i internationella jämförelser bara om att ordet ”korruption” varit för svårt att stava till, kanske också förstå; att den korruption som hela tiden pågår inte gjorts synlig utan tvärtom understötts av dem vars officiella, självproklamerade uppgift är att kritiskt genomlysna samhället?

En av de frågor den färskva filmdokumentären ”Kampen om Åbo” (*Taistelu Turusta*, 2011) indirekt aktualiserar handlar just om medias medansvar. Knappast har t.ex. lokalpressen i Åbo varit totalt ”ofri” under efterkrigstiden, i den meningen att det t.ex. skulle ha varit helt omöjligt att få in insändare mot alla i efterhand sett katastrofala rivningar av stadens kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Ändå är den ”fria” pressen här medskyldig, eftersom den tillsammans med byggfirmorna och de stora partierna ingick i en halvhemlig men högst effektiv korruptionskartell. Bilden man får av dokumentären är att media hade chansen att avslöja bindningarna – konkurrenternas och de egna. De gjorde det inte, eftersom alla, oberoende av partifärg, ville bibehålla det ”egna” byggbolagets annonsering. Vinstmaskinens förutsättning var att ingen av de inblandade pratade bredvid mun.

FACKFÖRBUNDET PAF MEDDELADE för en tid sen att flera av dess medlemmar fått sparken efter att ha skrivit ofördelaktigt om sin arbetsplats på Facebook. Det kan ses som ett symptom på att omförhandling pågår om gränserna mellan hemligt/privat och offentligt.

Man kan säga att det är naivt att skälla på sin chef inför 50 eller 200 virtuella ”vänner” på nätet och tro att saken stannar där. ”Vännerna” har sina ”vänner” och så vidare. Man kan också säga att naiviteten är inbyggd i Facebooks högst originella tolkning av begreppet ”vän” och att de som mist sina jobb betalar för att de gått på illusionen om en

nära och slutna krets. Det ”sociala nätverket” simulerar ett bysamhälle, en intim skvallerkrets, men information kan naturligtvis alltid blixsnabbt hamna på ”fel” ställe – och på nätet, där det bara behövs ett klick, hamnar den ofta just där. Pessimisten kan se Facebook som ett extremt ”panoptiskt” subsamhälle, förverkligandet av just den övervaknings- och fängelsevision som Bentham, Orwell och DDR:s Stasi på sin tid bara kunde fantisera om. Somliga betalar nu dyrt för insikten att också de elektroniska väggarna har öron.

Men man kan också fråga sig vad ett företag har att göra med vad de anställda säger åt sina ”vänner”. Genom att använda information som det kommit över via angiveri och spioneri, ställer det sig självt i tvivelaktiga dagar. Samtidigt kunde man tänka sig att en organisationsledning kunde ha nytta av att höra vad de anställda säger när de tror sig vara oövervakade; att smyglyssna på dem i rökrummet, på tuppen eller på Facebook. Att skjuta budbäraren åtgärdar inte problemen, men sprider kanske en ur produktivitetssynvinkel lämplig nivå av otrygghet.

”UNDANTAGSVIS TILLÅTS SIGNATUR.” Borde undantaget göras till regel? Skulle tidningarnas insändarspalter bli verkligt intressanta om *alla* inlägg publicerades anonymt, så att man för en gångs skull skulle bli tvungen att ta ställning enbart till innehållet? Föreställningen att diskussionen är fri när en identifierbar person står bakom varje uppgift och åsikt är kanske ett naivt önsketänkande, importerat från en sagovärld där könlösa änglar (eller kanske groggande godsägare eller tjatrande radiopratare) fritt tar ställning till vad som helst ur rent filosofisk synvinkel, utan att själva beröras, hotas eller ha intressen i de problem de tar upp. Hjalmar Linder missbedömde situationen, trodde att hans ekonomiska ställning köpte honom en osårbar frihet att visa moralisk resning.

Försöket slutade illa. För honom personligen, men också för moralen och journalistiken i hans land och tid. Som extrem oliktankare i sin egen krets kunde han ha behövt gömma sig bakom en signatur. Då hade han å andra sidan inte publicerats.

”Information vill vara fri” lyder ett slagord. Kanske det. Men bara viljan räcker inte alltid.

31.5.2011